

Ramazan QAFARLI
 Filologiya elmləri doktoru
 E-mail: ramazanqafar@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR POEZİYASININ SƏNƏTKARLIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: məcaz, təsvir və ifadə vasitələri, aşiq sənəti, metafora, təkrir, rədif, qafiyə, təzad.

SUMMARY

ARTISTIC FEATURES OF ASHUG ALES-KERS POETRY

The article is based on examples of rich artistic means of expressiveness and expressiveness of the Azerbaijani Turkic language, not only by powerful masters of written literature, but also by Ashig Alesgar, a representative of the art of saz-ashug, one of the largest branches of poetic oral folklore. Ashug emphasizes the importance of the correct use of metaphors. However, the means of description and expression serve not only to decorate the language, but also to more effectively express the meaning and idea and easily convey them to the listener. Alasker, who has a unique talent and delicate taste, has become a master and master of the language of Azerbaijani poetry through his hard work and efforts to progress and develop his art.

Key words: metaphor, means of description and expression, ashug art, metaphor, repetition, line, rhyme, contrast.

РЕЗЮМЕ

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ АШУГ АЛЕСКЕРА

Статья основана на примерах богатых художественных средств выразительности и выразительности азербайджанского тюркского языка не только мощных мастеров письменной литературы, но и представителя искусства саз-ашуга Ашига Алесгара, одной из крупнейших ветвей поэтический устный фольклор. Ашуг подчеркивает важность правильного использования метафор. Однако средства описания и выражения служат не только для украшения языка, но и для того, чтобы более эффективно выразить смысл и идею и легко донести их до слушателя. Алескер, обладающий уникальным талантом и тонким вкусом, стал мастером и мастером языка азербайджанской поэзии благодаря своему упорному труду и усилиям по прогрессу и развитию своего искусства.

Ключевые слова: метафора, средства описания и выражения, ашугское искусство, метафора, повтор, строка, рифма, контраст.

Azərbaycan türk dilinin zəngin bədii təsvir və ifadə vasitələrindən tək cə yazılı ədəbiyyatın İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Molla Pənah Vaqif, Mirzə Ələkbər Sabir, Mikayıl Müşfiq, Səməd Vurğun və Bəxtiyar Vahabzadə kimi qüdrətli söz sənətkarları deyil, həmçinin poetik şifahi xalq yaradıcılığının ən böyük qollarından birini təşkil edən saz-aşiq sənətinin nümayəndələri - Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Aşiq Abdulla, Ululu Kərim, Xəstə Qasım, Sarı Aşiq, Valeh, Dilqəm, Aşiq Ələsgər, Molla Cuma, Hüseyn Bozalqanlı və b. da gen-bol faydalanmışlar. Onların asanlıqla ürəklərə yol tapan, dillərdən düşməyən, dərin

mənalı fikirlərlə dolu şeirlərinə nəzər yetirəndə yerli-yerində işlənən təsvir vasitələri ilə, sözün bədiiliyini təmin edən elementlərlə rastlaşıb valeh olmaya bilmirsən.

Aşiq sənətinin meydana gəlib inkişaf yoluna qədəm qoyduğu ilk çağlara nəzər salanda görürük ki, klassik yazılı ədəbiyyatda olduğu kimi, «aşiq poeziyasında da alının aya, üzün günəşə, qaşın kamana, kirpiyin oxa, ağız püstəyə, dişin sədəfə, yanağın almaya, çiyələyə, boy-buxunun sərv ağacına bənzədilməsinə daha çox təsadüf olunur. Lakin bu cür bənzətmələr ustad aşıqlarda eyni şəkildə deyil, rəngarəng formada işlədilir» (3, 49). Bu, ilk növbədə sinkretik saz, söz və ifa sənətinin yaranmasında məhz orta əsrlər Şərq poeziyasının mayasını təşkil edən təsəvvüfün – sufizm təriqətlərindən bəktəşiliyin, mövlaviliyin durması ilə şərtlənir, eləcə də türkdilli poeziyanı ümumşərq kontekstinə yaxınlaşdırmaq meyillərindən irəli gəlirdi. Başqa sözlə, Azərbaycan türklərinin qanına, ruhuna qarışmış qaynayan aşiq sənətinin nümayəndələri zəngin xalq dilinin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən gen-bol istifadə etməklə yanaşı, təsəvvüf simvolikasına məxsus gül-bülbül, aşiq-məşuq, eşq-haqq aşiqi obrazlarına da üz tuturdular. Saz-söz ustaları sufi-dərviş, övliya ocaqlarında qızınısalar da, xalq içərisindən çıxmışdılar, elin adət-ənənələrinə, psixologiyasına nə qədər yaxın və bağlı idilsə, bir o qədər də işlətdikləri poetik ifadələr, deyimlər ana dilinə yatuqlu idi. Aşiq poeziyası və musiqisi ilk olaraq buna görə hər bir Azərbaycan türkünün daxilinə nüfuz edir, içərisindən gələn hisslərə, duyğulara, düşüncələrə güzgü tutur.

Ədəbiyyat tariximizi vərəqlədikcə asanlıqla müşahidə etmək mümkündür ki, yazılı poeziyada klassik söz ustalarımız *bənzətmə*, *təzad*, *istiarə* və *mübaligələrə* tez-tez üz tutmaqla yanaşı həmişə təkrardan qaçmış, əsərdən-əsərə yenilərini tapmağa çalışmış, «təzə söz» axtarışında olmuşlar. Orta əsrlərin sonlarında yazılı ədəbiyyatda Xətai, Vaqif, Vidadi, sonrakı yüzilliklərdə Zakir, Sabir, yaxın çağlarda Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə, xalq poeziyasında isə Qurbani, Miskin Abdal, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Valeh, Aşiq Ələsgər, Molla Cuma heç vaxt şablom təsvirlərə meyil göstərməmiş, sözü elə çalarlarda işlətməşlər ki, həyat hadisələrini gerçək olduğu qədər bədii şəkildə canlandırsınlar, mənanı, fikri ritm, ahəng, ölçü ilə vəhdətdə versinlər.

Aşiq poeziyasında sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən, xüsusilə dilimizin zənginliklərindən yerli-yerində istifadə edən sənətkarlar içərisində ustad Aşiq Ələsgər daha çox seçilir. O, mənalı ömrünün təqribən səksən ilini aşiq sənətinin inkişafına və zənginləşməsinə həsr etmişdir. İstər bir xalq bəstəkarı və şair, istərsə də mahir saz ifaçısı və müğənni kimi formalaşmasında məhz qeyri-adi istedadı ilə yanaşı dərin zəkası, müşahidə qabiliyyəti, iti yaddaşı, ən ümdəsi qədim ozan, aşiq sənətinə vurğunluğu, elinin, obasının adət-ənənələrinə bələdliyi böyük rol oynamışdır. Bu amillər yüksək səviyyədə Ələsgər timsalında cəmləşdiyi üçün yaratdıqlarını özü kimi ifa edən tapılmamışdır. Təsədüfi deyil ki, Aşiq Ələsgər və Molla Cuma haqq aşıqlığının son parlaq ulduzları idilər. Və hər ikisinin öz əsərlərini Allah vergisi kimi təqdimi bu fikri təsdiqləyir.

Aşıq Ələsgər sənətini yüksək qiymətləndirən M.H.Təhmasib yazır ki, «Şəx-sən görüb tanıyanların dediklərinə görə, şair-aşıq yüzlərlə gəraylı, qoşma, müxəmməs, qəzəl, müstəzad, ustadnamə, təcnis, dodaqdəyməz, dildönməz, zəncirləmə, müəmma, divani və s. yaratmış, aşıq şeirinin ən çətin formalarında özünü sinamış, hamısında da müvəffəq olmuş, gözəl nümunələr yaratmışdır (4, 187). Lakin Ələsgərin poetik irsi təkcə bədii növlərin zənginliyi ilə məhdudlaşmamış, hər biri ayrılıqda götürüldükdə sənətkarlıq cəhətdən də kamil və bitkin nümunələr kimi nəzəri cəlb etmişdir. Şeirlərində dilin bədii təsvir vasitələrindən: - *məcəz, bənzətmə-təşbih, təzad, mübaligə, epitet, metonimiya, metafora; ifadə vasitələrindən: - anakoluf, təkrar və təkrir, anafora, epifora, omonim, sinonim və antonimlərin* qüvvətli təzahürünə, eləcə də *atalar sözü və məsəllərdən* yerli-yerində faydalandığına, *aforizmlər* yaratdığına rast gəlirik.

Aşıq Ələsgər «Gərəkdir» rədifli şeirində müasirlərinə, şagirdlərinə və həmçinin sonrakı nəsillərə saz-söz sənətkarlarına ədəbi vəsiyyətlər olaraq poetik dildən istifadənin yollarını belə tövsiyə edir:

...Danışdığı sözün qiymətin bilə,
Məcəzi danışa, məcəzi gülə,
Kəlməsindən ləli-gövhər süzülə,
Tamam sözü müəmmalı gərəkdir.

Aşıq məcəzlərdən düzgün istifadənin vacibliyini xüsusi vurğulayır. Lakin təsvir və ifadə vasitələri təkcə dili bər-bəzakli göstərməyə deyil, mənənin, fikrin daha təsirli ifadə olunmasına, dinləyiciyə asan çatdırılmasına xidmət edir. Başqa sözlə, Ələsgər danışmağın da, gülməyin də məcəzi olmasını sənətkar üçün əsas şərt sayır. M.H.Təhmasibin dili ilə desək, «Aşıq seirdə «danışmaq», «gülmək» sözlərinin özlərini də məcəzi mənada işlətməmişdir. Buradakı «danışmaq» tərifləmək, gözəlləmə demək, «gülmək» isə tənqid etmək, həcv etmək mənasında işlənir ki, bu, yəni «tamam sözlərin müəmmalı olması» gərəkliliyi onun əsas tərənnüm üsullarından biri, bəlkə də birincisidir» (4, 183). Məhz «məcəzi danışmaq gülmək» ustalığına görə onun yaradıcılığı həm klassik aşıqlardan, həm də müasirlərindən tamamilə seçilir.

Məcəzləşmiş birləşmələrdə sözlər öz həqiqi mənalarda deyil, dolayılıqla başqa-başqa məna çalarlarında işlədilir. Yəni bir söz digər sözlə və ya bir neçə sözlə birləşərək idiomatik ifadələr – sabit birləşmələr əmələ gətirir. Belə birləşmələri təşkil edən sözlərin heç biri əvvəlki həqiqi mənasında işlənir. Birləşməni təşkil edən sözlərin hamısı birlikdə yeni və ümumi bir məna kəsb edir. Məsələn:

Bax bu qaşa, bax bu gözə,
Yandı bağırim, döndü közə,
Keçən sözü çəkmə üzə,
Keçən keçdi, olan oldu.

Misralarda «yandı bağırim», «döndü közə», «çəkmə üzə» söz birləşmələri idiomatik ifadələrdir. İki sözün əlaqəsi və birinin digərini özündən asılı vəziyyətə salması ilə ayrılıqda daşdıqları müstəqil məna itir, dolaylı anlamda – yeni məna

tutumunda işlənir: əslində seirdə bağırim yanıb közə dönməsindən söz getmir, sevginin böyüklüyünə, şiddətinə işəra olunur. Yaxud:

Sənə qurban olum, ay mina gərdən,
Görənin ağlımı alırsan sərdən,
Kəsmə iltifatın qul Ələsgərdən,
Kərəmli sultanım, getmə, amandı.

«Qurban olum», «görənin ağlımı alırsan sərdən», «kəsmə iltifatın» birləşmələrini əməli gətirən «qurban», «olum», «alırsan», «sərdən», «kəsmə», «iltifatın» kəlmələrinin ayrılıqda daşdığı məna yükü bir-birinə bağlanmaqla dəyişir, ikiləşməklə daha təsirli məzmun meydana gəlir. Aşıq rastlaşdığı elat qızlarının gözəl simasına tamaşa edərkən vəcdə gəldiyini bədii üsulları ilə göstərməyə çalışır.

Ələsgər yaradıcılığında *bənzətmələrə (təşbih)* daha çox rast gəlirik. Ustad sənətkar təsvir etdiyi varlığın əsas cizgilərini verməklə kifayətlənməyib onu şəxs, əşya və ya hadisə ilə müqayisə edir. Aşıqın şeirlərində bənzətmənin dörd ünsürü: *bənzəyən, bənzədilən, bənzətmə qoşması və bənzətmə əlaməti (sifəti)* ardıcılıqla işlənir. Məsələn:

Tovuz kimi xoş bəzənib durubsan,
Ala gözə siyah sürmə vurubsan,
Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndam!

Güləndamın «bəzənib durması» tovuz quşunun duruşu ilə müqayisə edilir: seir parçasında tovuz - bənzədilən, Güləndam - bənzəyən, kimi - bənzətmə qoşması, xoş bəzənib - bənzətmə sifətidir. Aşıq dilin daha canlı və ifadəli çıxması üçün təşbihin bütün növlərindən ustalıqla istifadə edir:

1) Qıya baxdım, məni saldın firqətə,
Yusif kimi necə düşdüm qürbətə,
Hicran dərdi məni salıb zillətə,
Səni görsəm dərdim azalar, Güllü.

2) Təbib olsam, yaraların bağlaram,
Sinən üstün düyünlərəm, dağlaram,
Ələsgərəm, çaylar kimi çağlaram,
Ananı baladan aralı gördüm.

3)Gözəl xanım cəlvələnib gözəllərin xası kimi;
Silkinir, gərdən çəkir göllərin sonası kimi;
Görəni Məcnun eylər Leylinin sevdası kimi;
Ala göz şölə verir göylər sürayyası kimi;
Çəpgəni hər rəng çalır tovuzun cığası kimi;
Behiştəndən barat gəlib, geydirib qılman gözələ.

Misallarda bənzətmənin *tam və ya müfəssəl* növünə rast gəlirik. Bildiyimiz kimi, bu növə aid nümunələrdə bənzətməni təşkil edən ünsürlərin hamısı iştirak

edir. Aşığın müxtəlif şəkili şeirlərindən gətirdiyimiz misallar həm xarakterikdir, həm də struktur baxımından maraqlıdır. Belə ki, birinci parçada «Yusif kimi necə düşdüm qürbətə», ikincidə «Ələsgərəm, çaylar kimi çağlaram», üçüncüdə isə «Gözəl xanım cilvələnilib gözəllərin xası kimi», «Silkinir, gərdən çəkir göllərin sonası kimi», «Görəni Məcnun eylər Leylinin sevdası kimi», «Ala göz şölə verir göylər sürayyası kimi», «Çəpgəni hər rəng çalır tovuzun cığası kimi» misraları bənzətmənin tam və ya müfəssəl növünə aid tutarlı misallar sayıla bilər. Çünki bənzətməni şərtləndirən bütün ünsürlər iştirak edir. Birinci misalda Yusif - bənzədilən, kimi - bənzətmə qoşması, qürbətə düşdüm - bənzətmə əlamətidir. Bənzəyən (mən) isə lirik qəhrəmanın özüdür.

Aşıq lirik qəhrəmanın sevgilisi Güllüdən ayrılmasını qədim Şərq mif və əfsanələrində məhəbbət, gözəlliyin, saflığın rəmzi sayılan Yusifin qürbətə düşməsi ilə əlaqələndirir. İkinci misalda çaylar - bənzədilən, Ələsgərəm - bənzəyən, kimi - bənzətmə qoşması və çağlaram - bənzətmə əlamətidir.

Aşıq öz daxili iztirab və həyəcanlarını çayların çağlaması ilə müqayisədə verir.

Sonrakı misallar daha maraqlıdır. Ustad sənətkar «gözəl xanımın» daxili ələmini, zahiri əlamətlərini, təvəzünü oxucu-dinləyici qarşısında vəhdətdə açmaq üçün bənzətmənin tam növündən istifadə edir. «Gözəl» müxəmməsindən gətirdiyimiz bənddə axırıncıdan başqa, qalan beş misrada aşığın bir-birinin ardınca müxəmməl bənzətmələr yaratdığını görürük.

Ələsgər yaradıcılığında bənzətmənin *yığcam növündən* də istifadə olunur. Bu növ bənzətmələrdə bənzətmə səbəbi ixtisar edilir. Məsələn:

O ki Məşədi Məmməddi - bir nər oğlu nər kimidir;
İçlərində bir Seyid var - onlara rəhbər kimidir;
Qızılhacılı Allahverdi Maliki-Əjdər kimidir...

Aşığın «Kimi» rədifli müxəmməsindən gətirdiyimiz parçada Məşədi Məmmədin «bir nər oğlu nər kimi» və Qızılhacılı Allahverdinin «Maliki-Əjdər kimi» olmasının səbəbi gizli qalır. Ona görə ki, həmin bənzətmələrdə bənzətmə səbəbi ixtisar edilmişdir.

Yuxarıda verdiyimiz son iki misal Ələsgər yaradıcılığına xas maraqlı bir cəhətə üzə çıxardır. Bu da ondan ibarətdir ki, ustad aşıq dilin bədi təsvir və ifadə vasitələrindən, xüsusilə bənzətmələrdən təkə şeirlərinin hər hansı bir misrasında bir dəfə deyil, bütün bənd boyu, bəzən də hər misrada istifadə edir. Yuxarıdakı «Gözəl» və «Kimi» məşhur müxəmməslərindən gətirdiyimiz misallarda bu halı aydın görmək mümkündür. Bu, heç də aşığın adlarını çəkdiyimiz iki əsər ilə məhdudlaşmır. «Deyin», «Pəri», «Gəlin», «Gözəl», «Betər» rədifli müxəmməslərində, «Tavarı kimi» qoşmasında, «Artıqdı» rədifli müsəddəsində və s. əsərlərində də rast gəlirik. Bu şeirlərdə elə bəndlər var ki, misraların hamısında aşıq bənzətmənin bu və ya digər növündən çox ustalıqla faydalanır. Bütün bunlar ustad sənətkarların Azərbaycan dilinin xüsusiyyətlərindən bacarıqla, məsuliyyətlə istifadə etdiyini bir daha sübut edir.

Aşıq Ələsgər poeziyasında bənzətmə səbəbi və bənzətmə qoşması olmayan bənzətmələrə də təsadüf edilir. Ədəbiyyatşünaslıqda bənzətmənin bu formasına *mükəmməl və ya təkidli bənzətmələr* deyilir:

Yanaqların güldü, solmaz,
Oxladın, yaram sağalmaz,
Qaşın kaman, gözün almaz,
Bağrımı kəsə tellərin.

«Yanaqların güldü» (yəni «yanaqların gül kimidir»), «qaşın kaman»dır (qaşın kaman kimidir), «gözün almaz»dır (gözün almaz kimidir) bənzətmələrində yanaqların gül, qaşın kaman, gözün almaz olması bir növ müqayisə şəklində deyil, təkildə verilir. Bu da bənzətmə əlaməti və bənzətmə qoşmasının ixtisara düşməsindən irəli gəlir.

Ustad aşıq əsərlərində qüvvətli **təzadlar** da yaradır. O, bir-birinə zidd ifadələri elə təbii şəkildə qarşılaşdırır ki, belə misraları həyacansız oxumaq olmur. Ələsgər təzadlara müxtəlif məzmunlu, və motivli şeirlərində üz tutur. Ən çox ictimai-siyasi motivli əsərlərində rast gəlirik. «Çəkirsən» rədifli qoşması bu cəhətdən xarakterikdir:

Müxəmmət zamanə, bimürvət fələk,
Şamı sübhə, sübhü şama çəkirsən.
Ləhzədən açırsan min cürə kələk,
Gahdan əyib, gah nizama çəkirsən.

Çox həsrətlər görmür öz kimsəsini,
Vaya döndərsən toy məclisini,
Tərəqqi, tənəzzül kamançasını
Gah zilləyib, gah da bəmə çəkirsən.

Şeirdə aşıq zamanın elə sərt anını təsvir edir ki, gecə ilə gündüz bir-birinə qarışıb. İnsan hər an min cür fitnə-fəsadla üz-üzə durur. Sızıltılı nalələr, fəğanlar sazın «Kərəmi» kökündə mizanlanıb, «Yanıq Kərəmi» qəmli havası kimi gah zillə qalxır, gah da bəmə çəkilir... «Bir sözlə, aşığa görə «şamı sübhə, sübhü şama» çəkən, həyatın tənəsübünü pozan, onun gözəlliyinə rəxnə salan hakim qüvvələr: bəylər, ağalar, xanlar və sairədir» (4, 180). Dövrünün haqsızlıqlarından, acınacaqlı vəziyyətindən acı-acı şikayətlənən Ələsgər «şamı sübhə, sübhü şama çəkirsən», «gahdan əyib, gah nizama çəkirsən», «vaya döndərsən toy məclisini», «gah zilləyib, gah da bəmə çəkirsən» - deyə qüvvətli təzad yaratmışdır. Yaxud:

İnsan payız öl, yazda dirilə,
Zimistanda boran, qarı çəkməyə...

- deyən aşıq bir-birinə zidd ifadələri (antonimləri) - «ölə-dirilə»ni eyni mətndə qarşılaşdıraraq qüvvətli təzad yaradır və demək istəyir ki, insanların vəziyyəti elə ağırdır ki, onlara öz məşəqqətləri bəs edir, qışın boranı, qarı artıqdır, öz boranı ilə tamam üzülüb əldən düşüblər, daha qışın boranının gəlməsinə ehtiyac yoxdur.

Ələsgərin nəsihətamiz şeirlərində də təzadların çox qüvvətli təzahürünə rast gəlirik. Məsələn:

Bəxtim tərəqqidi, işim tənəzzül,
İki sifət bir iqbala sığışmaz.
Şəriəti anla, mərifəti bil,
Şərü-böhtan doğru yola sığışmaz.

«Bəxtim tərəqqidi, işim tənəzzül», «şərü-böhtan doğru yola sığışmaz» misralarında iki bir-birinə zidd hal «tərəqqi-tənəzzül» və «şər, böhtan-doğru» eyni fi-kirdə qarşılaşdırılaraq qüvvətli təzad yaradılır.

Aşiq Ələsgər poeziyasının əsas hissəsini təşkil edən məhəbbət lirikasında da təzadlardan yerli-yerində istifadə olunur:

Dilbərin qəsdinə girdim,
Ala gözlərini gördüm,
Qövr elədi köhnə dərdim,
Olubdu təzə bilmirəm.

«Köhnə-təzə» sözlərini qarşılaşdırmaqla əmələ gətirdiyi təzad mətnə «dərdim təzələndi», «yaram qövr eylədi» kimi müxtəlif hadisələrlə əlaqələndirilir. «Köhnə dərdim təzələndi» şəklinə yerinə və məqamına görə indi də canlı danışıqda geniş işlədilən bədii təsvir vasitəsi bəlkə də ustad el sənətkarının əsərlərindən keçmişdir.

Ələsgər təsvir etdiyi hər hansı bir şəxs, əşya və hadisəni daha parlaq, qabarıq, aydın nəzərə çatdırmaq üçün **epitetlərə** üz tutur.

Epitet hər hansı bir sözə qoşulur və qoşulduğu sözün ifadə elədiyi şəxs, əşya və hadisənin necəliyini, nə cürlüyünü, gözəlliyini, çirkinliyini, bir sözlə, keyfiyyət, əlamət, xəsiyyətini mənalandırır. Epitetin sadə forması təsviri xarakterdədir. Bir növ bədii portretin, yaxud peyjazın yaranmasında boyaq, rəng rolunda çıxış edir. Misallara diqqət yetirək:

1) Şəkər sözü, şirin dili,
Gümüş bilək, nazik əli,
Axsam, sabah səhər yeli,
Dəyəndə əsə tellərin.ə

2) Tuti dilli, sərv boylu Salatın,
Budu mərhəmətin, bu səltənətin,
Göndər gəlsin Ələsgərin xalatın,
Eyləmə əməyim zay, sarı köynək!..

2) Bir gözəl görmüşəm Çayqılıqlıda,
Boy-busadı, hər növrağı şirindi.
Bəstə boyu, ağ əndamı, gül üzünü,
Baxdıqca qaşının tağı şirindi.

Nümunələrdəki «şəkər söz», «şirin dil», «gümüş bilək», «nazik əl», « sərv boy», «bəstə boy», «ağ əndam», «gül üz» birləşmələri təsviri epitetlərdir. Çünki şəkər, şirin, gümüş, nazik, tuti, sərv, bəstə, ağ, gül epitetləri (sifətləri) söz, dil, bilək, əl, boy əndam və üz obyektlərinin (isimlərinin) əvvəlinə qoşularaq təsvirin daha təsirli çıxmasına imkan yaratmışdır.

Aşiq şeirin təsir qüvvəsini artırmaq üçün **mübaligələr** yaradır. Bir hadisəni, işi, keyfiyyəti lirik qəhrəmanın vəziyyətilə əlaqələndirib həddindən artıq böyütməklə, şişirtməklə elə qüvvətli poetik füqurlar qurur ki, bir sıra seirlərinin mənə tutumunu onlarsız təsəvvürə gətirmək mümkün deyil:

1) Dedim: könül, içmə eşqin camını,
İçsən dünya sənə dar olacaqdır.

2) Fələyin cəbrindən, el tənəsindən
Dərdim artıb bir ümmana dönübdü.

3) O cəllad qaşların qəhri-zəhməti
Qəsd eylər cismimdən canı dağıtsın.
Gözlərin qan salar Azərbaycana,
Dilin istər Alosmanı dağıtsın.

Nümunə gətirdiyimiz parçalarda «dünya sənə dar olacaqdır», «dərdim artıb bir ümmana dönübdü», «o cəllad qaşların qəhri-zəhməti qəsd eylər cismimdən canı dağıtsın», «gözlərin qan salar Azərbaycana», «dilin istər Alosmanı dağıtsın» misraları məcazi sözlərdən əmələ gəlmişdir. Eyni zamanda tutarlı mübaligələrdir. Çünki dünyanın insana dar oması, dərdin artıb bir ümmana dönməsi, qaşların cismdən canı dağıtması, gözlərin Azərbaycana qan salması, dilin Alosmanı alt-üst etməsi həyati hadisə kimi deyil, mübaligə şəkildə verilir. Birinci və ikinci misalda Ələsgər dərdin çoxluğunu bildirmək, üçüncüdə isə lirik qəhrəmanın dili ilə məşuqənin ilahi simasını, qeyri-adi gözəlliyini təsvir etmək məqsədi güdür və bədii portreti oxucu-dinləyiciyə daha aydın, təsirli çatdırmaq üçün mübaligə yaradır.

Ələsgər yaradıcılığında rast gəldiyimiz **metaforalarda** (istiara) tərəfləri (müqayisə edilən və müqayisəyə cəlb olunan) hamısı iştirak etmir, yəni müqayisəni təşkil edən ünsürlərdən eləsi ixtisara düşür ki, nəticədə bir şeyin əlamətləri, keyfiyyətləri, yaxud başqasına məxsus hərəkətlər digərinə aid verilir. Diqqəti çəkən cəhət odur ki, müqayisəyə cəlb edilənlər arasında heç bir real əlaqə nəzərə çarpmır. Məsələn:

1) Həsret qoyma gözü-gözə amandı!
Yandı bağrım, döndü közə amandı!

2) Mardan şirə çəkib, daşdan keçirdin,
Deryalardan ləli-gövhər seçirdin,
Pərvazlanıb Qafdan-Qafa uçurdun,
Keçən günü yada sal, qoca baxdım!

- 3) Həsərətindən saraliban solanam,
İzin versən, yar, başına dolanam,
Əlli yol çapılam, yüz yol talanam,
Bir şey deyil dövlət, mal, incimərəm.

Birinci misalda «yandı bağıram» və «döndü közə» birləşmələri metaforadır. Məlumdur ki, insanın bağı alışıb yanmaz, közə dönməz. Ağac, kağız və s. əşyalar yanıb közə dönər. Ağaca məxsus yanmaq və közə dönmək xüsusiyyəti poetik məqamda insan bağıramın - insan ürəyinin üzərinə köçürülmüşdür. İkinci misalda «dəryalardan ləlü-gövhər seçirdin» və «pərvazlanıb Qafdan-Qafa uçurdun» misraları istiarədir. Çünki insanın bəxti dəryaya baş vurub ləlü-gövhər seçməz, yaxud pərvazlanıb Qafdan Qafa uçmaz. Dəryalara cummaq, ləlü-gövhər seçmək qəvvasların işidir. Uçmaq isə quşlara məxsus hərəkətdir. Şeirdə real varlıqlara xas iş və hərəkət mücərrəd obyektin - insan bəxtinin üzərinə transfer olunur. Üçüncü nümunədə «əlli yol çapılam, yüz yol talanam» mübaliğə olmaqla yanaşı qüvvətli metonimiyadır. Bildiyimiz kimi, dağ çapılar, insan çapılmaz. Ev, yurd, ölkə, mal-dövlət talanar, viran qalar, insan talanmaz. Deməli, təbiətin dağları, ölkələri üzərində görülən iş insanın özünə aid edilir. Funksiyalarda yerdəyişmə poetik məqamda baş verdiyinə görə dinləyici bir hadisənin, yaxud hər hansı bir işin digərinin icrasında göstərilməsinə şübhə ilə yanaşmır, lirik qəhrəmanın bağıramın «yanıb közə dönməsinə», bəxtinin «dəryalara cumub ləlü-gövhər seçməsinə», «pərvazlanıb Qafdan Qafa uçmasına» və «əlli yol çapılıb, yüz yol talanmasına» inanır. Deyilənlərin arxasında gizlənən əsas qayə, aşılana mənə həmin təsvir vasitələriylə elə təsirli təqdim olunur ki, həyatı, yaxud məcazi mənada (köçürülmə şəklində) işləndiyini düşünməyə ehtiyac qalmır.

Aşıq Ələsgər poeziyasına məxsus poetik xüsusiyyətlərdən biri məhz budur ki, o, oxucu-dinləyicilərini şeirlərinin ilk misrasından özünə cəlb edib ələminə aparmağı bacarır.

Aşığın əsərlərinə diqqət yetirdikdə, onun **metonimiyalardan** çox bacarıqla istifadə etdiyinin şahidi oluruq. Bir sıra cəhətlərinə görə metonimiyalar metaforaya oxşayır. Lakin bunlar arasında kəskin fərq nəzərə çarpır. Bu da ondan ibarətdir ki, metaforada bir-birinə bənzədilən hadisələr, hallar arasında heç bir real əlaqə, oxşarlıq olmadığı halda, metonimiyada belə bir əlaqə, oxşarlıq mövcuddur:

Huş başımda çaşdı, dilim dolaşdı,
Gözlərim sataşdı, buxağa düşdü...

Misalda «huş başımda çaşdı», «dilim dolaşdı», «gözlərim sataşdı», «buxağa düşdü» birləşmələri metonimiyadır. Aşıq demək istəyir ki, huş başımda çaşdı – yəni dəli oldum, dilim dolaşdı – yəni çaşdım, gözlərim sataşdı – yəni gördüm və s.

Burada bir-birini əvəz edən sözlərlə tərkiblər arasında az da olsa yaxınlıq, müəyyən əlaqə var.

Ələsgər yaradıcılığında metonimiyanın müxtəlif növlərinə istənilən qədər təsadüf olunur:

- 1) Ələsgərəm, yandım eşq atasında,
Gözüm qaldı kirpiyində, qaşında.

2) Ələsgərəm, hər elmdən həliyəm,
Gözəl, sən dərdlisən, mən yaralıyam,
Dedi: «Nişanlıyam, özgə malıyam»,
Sındı qol-qanadım, yanıma düşdü.

3) Oğrun-oğrun daldalardan baxırsan,
Alırsan cəsəddən canı, sevdiyim.
Müjganların sinəm üstə çaxırsan,
Tökürsən bədəndən qanı, sevdiyim.

4) Eşidib Göycə mahalı, külli-İrəvana deyir,
Adlayın Şahtaxtına, Təbrizə, Tehrana deyir,
Üz tutun Alosmana, Qarsa, Qağızmana deyir...

5) Göycəyə məlum olsun, yıxıb İrani mollalar,
Millətə göz açmağa vermir amanı mollalar.

Ustad aşığın müxtəlif şəkilli şeirlərindən gətirdiyimiz birinci və ikinci misalda «yandım eşq atasında», «gözüm qaldı kirpiyində, qaşında», «mən yaralıyam», «özgə malıyam», «sındı qol-qanadım, yanıma düşdü» vəziyyətə görə; üçüncüdə «alırsan cəsəddən canı», «müjganların sinəm üstə çaxırsan», «tökürsən bədəndən qanı» hadisəyə, hala görə; nəhayət, dördüncü və beşinci misallarda «eşidib Göycə mahalı, külli-İrəvana deyir», «adlayın Şahtaxtına, Təbrizə, Tehrana deyir», «üz tutun Alosmana, Qarsa, Qağızmana deyir», «Göycəyə məlum olsun, yıxıb İrani mollalar» məkana görə metonimiyadır. Lakin sonuncularda məkan şərti xarakter daşıyır. Çünki aşıq: «Eşidib Göycə mahalı, külli-İrəvana deyir» və «Göycəyə məlum olsun, yıxıb İrani mollalar» - deyimində heç də adları çəkilən ölkələri, şəhərləri, mahalı, məkanı nişan verməyi nəzərdə tutmur, həmin ərazilərdə yaşayan əhəlinin, camaatın güzarını, halını, əhvalını diqqət mərkəzinə çəkir.

Ələsgər yaradıcılığını misallar gətirdiyimiz təsvir vasitələri ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Bu poeziya **perifraz**, **litota**, **effemizm**, **sineqdoxa**, **təcəssüm**, **qarışıq surətlər** və s. ilə də çox zəngindir.

Ustad sənətkarın əsərlərində faydalandığı ifadə vasitələrinə gəlincə, ilk növbədə, nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, təsvir vasitələrində olduğu kimi, üslubi fəqurları da şeirlərinə gətirəndə qüdrətli bir sənətkar olduğunu sübut edir. Onun zəngin poeziyasının elə bir misrasını göstərmək mümkün deyil ki, orada nəşə yeni bir üslubi fəqur yaratmasın. Bənddən bənddə keçdikcə təzə bir xüsusiyyətə rast gəlirik. Məsələn, misradaxili təkrarlara:

Bu dünyada bizə üç şey bələdi,
Yaman arvad, yaman oğul, yaman at.

İstəyirsən qurtarasan əlindən
Birin boşa, birin boşla, birin sat.

Misradaxili cinalara:

...Könül, sən ki, düşdün eşqin dəhrinə
Narın çalxan, narın silkin, narın üz.

Misralarda söz və söz hissələrinin təkrarına:

...*Yar* həsrəti canda *yara* gəzdirir,
Yar gəlsə *yaralar* sağalı tez-tez.

Misralarda sözün təkrarı ilə yanaşı onlardan yaranan cinalara:

Mərd oğulun qəhrin çəkər *mərd ana*,
Mərd iyid meydanda durar *mərdana*.

Nümunələrdə təkrar, təkrir və anafora özünü göstərir. Birincidə aşıq «yaman» və «birin» sözlərini eyni misra daxilində üç dəfə işlədir. İkinci misalda isə müxtəlif mənə tutumuna malik «narın» sözünü bir misra içərisində üç dəfə verir. Üçüncüdə «yar» fonopoetik fiqurunu iki misrada dörd məqamda təqdim edir və «yar», «yara» kəlmələrini müxtəlif məzmunlu sözlərlə bağlamaqla, ayrı-ayrı şəkillərə salmaqla fikri daha sərras çatdırır. Dördüncüdə dörd dəfə işlənən «mərd» kəlməsi misrabaşında təkrir, sonunda isə cinas kimi işlənir. Göründüyü kimi, təkrarlanan poetik vahidlərin hər birinin ayrılıqda öz obyektə var. Belə ki, «yaman» məxluqlarla - oğul, arvad, heyvanla - at; «birin» vəziyyətlərlə - boşa, boşla, sat; «narın» hallarla - çalxan, silkin və üz; «yar» - həsrət, gəlmək; «mərd» oğul, igid, ana ilə əlaqələndirilir. Beləliklə, «yaman», «birin» və «narın» sözləri misra daxilində təkrarlandığı üçün **bədii təkrar**, «yar» kəlməsi misra əvvəllərində gəldiyindən **anafora**, «yara» isə ardıcıl misralarda işləndiyindən **təkrirdir**.

Ələsgər yaradıcılığında **epiforalar** qüvvətli ifadə vasitəsi kimi nəzərə çarpır. Klassik yazılı ədəbiyyatımızda və həmçinin şifahi xalq şeirinin orta çağlara aid nümunələrində rədif adıyla işlədilən epiforalar aşığın poetik irsində müxtəlifliyi, rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. Təsadüfi deyil ki, bədii söz sənəti korifeylərinin dillər əzbərinə çevrilən şeirlərinin çoxu əsas rədiflə adlandırılır, məsələn: Nəsiminin «Ağlamaz», «Sığmazam», Füzulinin «Söz» qəzəlləri, Vaqifin «Pəri», «Durnalar», Qurbaninin «Bənövşə», «Sevinsin», Abbas Tufanqanlının «Oynar», «Sənə qurban» qoşmaları və s.

Aşıq Ələsgərin əsərlərinin də çoxu baş rədiflə (epifora) adlandırılır: məşhur «Görmədim», «Dağlar», «Düşdü», «Sarı köynək» qoşmaları; «Kəklik», «Oldu», «Niyə döndü» gəraylıları; «Çata-çat», «Dağdan mənə» təcisləri; «Gözələ», «Dəli Alı» müxəmməsləri və onlarca digər əsərləri. Adlarını sadaladığımız şeirlərdən birinə diqqət yetirək:

Bivəfanın, müxənnətin, nakəsin,
Doğru sözün, düz ilqarın *görmədim*.
Namərdin dünyada çox çəkdim bəhsin
Namusun, qeyrətin, arın *görmədim*.

Namərdi özümə mən dost eylədim,
Yolunda canıma çox qəsd eylədim,
Söyüddən bağ saldım, peyvəst eylədim,
Almasın, heyvasın, narın *görmədim*.

...Nəfs aldatdı, hər yetənə xan dedim,
Bihudə kollara gülüstan dedim,
Əbəs yerə bivəfaya can dedim,
Zəhmətin çox çəkdim, karın *görmədim*.

Aşığın məşhur «Görmədim» rədifli həcvindən gətirdiyimiz bəndlərin ikincisində «eylədin», üçüncüsündə «dedin» üç dəfə, «görmədim» isə bütün şeir boyu təkrarlanır (birinci bənddə iki və dördüncü, sonrakı bəndlərdə dördüncü misralarda) qafiyələnən sözlərdən sonra gəldiyinə görə rədif epiforadır.

Ələsgər yaradıcılığında epifora-rədif şəklində daha çox bir və daha artıq sözün yanaşı təkrarlanmasına rast gəlirik. Eləcə də klassik aşıq poeziyasının Qurbani, Abbas Tufanqanlı, Koroğlu tək nümayəndələrinin sınaqdan keçirdiyi hala – bütöv misranın seir boyu təkrar işlənməsinə təsadüf olunur.

İki sözün təkrarı:

Can qurban eylesən layıqdır, layıq,
Bir yar ki, mətləbi tez *qanan ola*.
Qaşınan, gözünən işarət bilə,
Özünə deməmiş söz *qanan ola*...

Üç sözün təkrarı:

Yanıb, aşıq, vermə ömrünü zaya,
Dərd bilən can *bu yerlərdə tapılmaz*.
Kişidə abır yox, arvadda həya,
Ədalət xan *bu yerlərdə tapılmaz*.

Bütöv misranın təkrarı:

Gəl, ey mehri-məhəbbətim,
Üzün məndən niyə döndü?
Ağzı şəkər, ləbi qəndim,
Üzün məndən niyə döndü?..

Göründüyü kimi, misallardan birincisində misra sonunda qafiyədən sonra gələn «qanan ola» epiforası iki sözdən, ikincisində «bu yerlərdə tapılmaz» üç sözdən ibarətdir. Üçüncü misalda isə «üzün məndən niyə döndü» misrası bütövlükdə təkrarlanır.

«Niyə döndü» rədifli gəraylısından da aydın göründüyü kimi, aşıq öz əsərlərində **ritorik (bədii)** sualdan geniş surətdə istifadə etmişdir.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında **atalar sözü və məsəllərə** müxtəlif məqsədlərlə üz tutur və əsasən üç formada faydalanır. Atalar sözü və məsəlləri xalqda olduğu kimi seirlərinə daxil edir. Şeirin ahənginə, vəzninə uyğun şəkllə salır, formasını, strukturunu dəyişir. Məzmununda cüzi redaktə işi aparır.

Aşığın xalq yaradıcılığına sıx bağlılığını göstərən cədvələ diqqət yetirək:

XALQDA	ƏLƏSGƏRDƏ
1. İgid ölər, adı qalar, Namərd ölər, nəyi qalar?	1. ...Ər igidin canı çıxsın, qal adı, Nakəslərin dəhr içində nə dadı?
2. Ağac öz kökü üstə bitər.	2. Hər ağac kökündə bitər, Hər meyvə gözlər zatını.
3. İgid basdığını kəsməz.	3. Mərdin qaydasıdı: basdı kəsmədi, Namərd təpə-dırnaq yara yetirir.
4. İgid döyüşdə sinəsini qabağa verər, Namərd isə gizlənməyə yer axtarar.	4. Mərd verər sinəsin yayın dəminə, Müxənnəs gizlənər bu dala, bax, bax!..
5. Qoç igidlə mərd analar fəxr eyləyər. İgid meydanda məlum olar. Mərd igid meydanda mərd durar. İgid olan meydandan qaçmaz.	5. Mərd oğulun qəhrin çəkər mərd ana, Mərd iyid meydanda durar mərdana.
6. İgidin süfrəsi açıq olar. Namərd üzə gülər, daldada isə tələ qurar.	6. Mərd istər ki, çörək verə, ad ala, Namərd gözlər mərd iyidin sinəsin.
7. Namərdin adı saya gəlməz. İgid olanın bir adı olar.	7. Heç namərdin adı gəlməz hesaba, Mərd bir olur, onda iki ad olmaz.
8. Kişinin çörəyi süfrəsindən əksik olmaz	8. Gəmərdin kisəsi, mərdlərin nanı İnşallah, ölünəcə, az olmaz-olmaz!
9. Xan olan yerdə, xeyir, bərəkət olmaz.	9. Bəylik, göylük, səylik olan məclisdən Qaç ki, orda xeyir, bərəkət olmaz.
10. Dost dostu yalan satmaz. Kişi namusunu yerə vurmaz.	10. İyid odu namusunu atmasın, Dost ölünəcə dostu yalan satmasın.
11. Dost malına xor baxanın gözü kor olar.	11. Zinakar, haramxor yetişməz bara, Dosta xain baxan kor olacaqdır.
12. İgidə varlıqda dost, yoxluqda düşmən olmaq adət deyil.	12. Varlıqda dost olma, yoxluqda kənar, İyidəm deyəndə bu adət olmaz.
13. Namus qədri bilən, çörəyi gözləyən xəcalət çəkməz.	13. Namus qədri bilib, nanı gözləyən, İnşallah, heç yerdə xəcalət olmaz.
14. İgid ilqarından, dəvə ovsarından dönməz. Kişinin sözü bir olar. İgid olan sözünü mərd-mərdanə deyər. Kişi sözünü üzə deyər. Daldada danışmaq arvad işidir.	14. Arif olan, gəlin sizə söyləyim, İyid sözü mərd-mərdanə yaxşıdır. Kişi görək dediyindən dönməsin, Bilqardan bir zənənə yaxşıdır.
15. Namərddən aman istəmə. Namərd basdığını kəsər.	15. Namərddə qaydadı: kəsər basdığın, Hər kəs hesab çəksin öz arasında.

16. Qurddan olan qurd olar. Namərddən törəyən namərd olar.	16. Namərddən pak olan, özü pak olar, Namərddən törəyən, bil, napak olar.
17. Namərd körpüsündən keçən çaya düşər. İgidin süfrəsi açıq olar. İgid varını əsirgəməz. Nəmərdin çörəyi dizinin üstündə olar.	17. Bu dünyada mən təcrübə eylədim, Namərd körpü salsa, onda ad olmaz. Bir mərdinən ağı yesən şirindi, Yüz namərdənən şəkər yesən, dad olmaz.

Ələsgər poeziyasında işlənən atalar sözləri və məsəllərdən aydın görünür ki, mərdlər həmişə onun şeirlərinə yeni mövzu, sazına təzə xal, ahəng, səsinə güc, qüvvət vermişdir. Aşıq adamları hər vaxt ayıq olmağa çağırır, namərdlərin, bikəslərin, napakların, müxənnətin, zinakarların, haramxorların qurduqları dolaşmaq tora düşməmək üçün hər işdə ehtiyatlı olmağı tövsiyə edir. «Namərd gözlər mərd igidin sinəsin», «Heç namərdin adı gəlməz hesaba», «Namərddən törəyən, bil, napak olar», «Namərd körpü salsa, onda ad olmaz» - kimi fikirlərlə ustad sənətkar şərin xidmətində duranların iç üzünü açıb göstərir. Bununla yanaşı «Mərd verər sinəsin yayın dəminə», «Mərd iyid meydanda durar mərdanə», «Mərd istər ki, çörək verə, ad ala», «Mərd bir olur, onda iki ad olmaz» - söyləyərək xeyiri, kişiliyi, ərənliyi də çox gözəl xarakterizə edir və yetişməkdə olan gənc nəslə dostu düşməndən, düşməni dostdan seçməyi, əsil dostu sədaqətli, düşməni isə amansız olmağı öyrədir. Aşılmaq istədiklərini xalqa aydın başa salmaq məqsədilə şifahi ədəbiyyat xəzinəsinə üz tutur, hikmətli atalar sözü və məsəlləri misralarında əridir, bir növ ulu babalarının səsinə səs verir. Bununla tək səirlərinin mənə tutumunu artırmaq məqsədi güdmür, həmçinin xalqın dilindən düşməyən atalar sözü və məsəlləri əsərlərinin içinə qatıb toylarda, şənliklərdə, mərasimlərdə üzünü əsil kişilərə tutmaqla, «Ər igidin canı getsə, qal adı» - deyib Babəkin, Qaraca Çobanın, Cavanşirin, Nəsiminin, Koroğlunun vəsiyyətlərini xatırladır.

Ustad sənətkarların şeirlərində atalar sözü və məsəllərlə yanaşı, daha kütləvi xarakterə malik, ancaq müsbət münasibətlər, dərin mənallar ifadə edən, kamilliklə işlənmiş **hikmətli sözlərə - aforizmlərə** də rast gəlirik. Hikmətli kəlamlarında da atalar sözü və məsəllərdə olduğu kimi, az sözlə böyük mənə, fikir ifadə olunur. Fərq ondadır ki, aşıq atalar sözü və məsəlləri şifahi xalq ədəbiyyatı xəzinəsinin əsərlərinə sınağından çıxmış incələri içərisindən hazır şəkildə alır, bəzən eynilə, bəzən də müəyyən dəyişiklik aparmaqla əsərlərinə daxil edir, xalqdan alıb öz poetik qəlibinə salaraq yenidən sahibinə qaytarır, hikmətli sözləri isə yalnız yaradıcılıq təxəyyülünün məhsulu kimi meydana gətirir. Daha dəqiq desək, aforizmləri aşıq həyat təcrübəsinə, dünyagörüşünə əsaslanaraq özü yaradır, şahidlik etdiyi bu və ya digər hadisəyə müsbət münasibətini söz inciləri vasitəsilə bildirir.

Maraqlı burasındadır ki, Aşıq Ələsgərin mənalı aforizmləri hələ sağlığında yetirmələri, sənətinin vuruğunları tərəfindən zərbi-məsəl kimi işlənmiş, sonrakı çağlarda isə müasir aşıqlar, ağsaqqallar və ağbirçəklərin dilində atalar sözü və məsələ çevrilməmişdir.

1) Qəlbi düz olanın evi hac olur,
Qonşuya kəc baxan özü ac olur,
İki arvadlılıq mardan ac olur,
Bez geydirsən bir canana yaxşıdı.

2) Yaxşı olar dostun dərddən qananı,
Hər kəs qansa olar onun imanı,
Yaman olar namərd kəsin yamanı,
Əzəl başdan pürkamalı gərəkdı.

3) Aşıq olub tərki-vətən olanın,
Əzəl başdan pürkamalı gərəkdı.
Oturub durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdı.

Beləliklə, Ələsgər şeirləri qiymətli ustad kəlamaları ilə zəngindir. Birinci misaldə «qəlbi düz olanın evi hac olur», «qonşuya kəc baxan özü ac olur», «iki arvadlılıq mardan ac olur» misraları; ikincidə «yaxşı olar dostun dərddən qananı», «yaman olar namərd kəsin yamanı», üçüncüdə isə aşıq olanın «əzəl başdan pürkamalı gərəkdı», aşıq gərək «oturub-durmaqda ədəbin bilə», «mərifət elmində dolu gərəkdı» misraları aforizmlərdir, öz yaradıcılıq təxəyyülündən çıxmışdır. Lakin sonralar el arasında müxtəlif formalara düşərək atalar sözləri kimi də işlənir.

Aşıq Azərbaycan dilinin **omonim**, **sinonim** və **antonimliyindən** şeirlərində geniş surətdə istifadə etməklə də aşılamaq istədiyi fikri təsirli, canlı verməyə çalışmışdır. Onun dil və üslub xüsusiyyətlərindən bəhs açarkən, yuxarıda adlarını çəkdiyimiz söz qruplarından söhbət açmayıb yan keçmək mümkün deyil. Ələsgər yaradıcılığında təsadüf olunan söz qruplarından ən maraqlısı və əhəmiyyətli omonimlərdir. Sözlər eyni səs tərkibinə malikdir, lakin bir-biri arasında heç bir mənə əlaqəsi yoxdur, başqa anlamlarda işlənir. Aşıq bu cür sözlərdən əsərlərində cinas kimi faydalanır və təcnis, cığalı təcnis, ayaqlı təcnis, dodaqdəyməz təcnislər yaradır. Məsələn:

1) Yaralıyam, çətin qallam *bu yaza*,
Qoy deyim dərdimi, kitab *bu yaza*...

2) Fərhad Şirin sevdi, Aşıq *Yaxşı yar*,
Təbib sənsən, gəl yarımı *yaxşı yar*,
Yaxşı yara, qismət olmur *yaxşı yar*,
Həm sözdən mətləb qan, həm ayil eylə!

3) Mən qurban demişəm *yara canımı*,
Götürə, doğraya, *yara canımı*,
Alıb təpə-dırnaq *yara canımı*,
Bilmirəm dərmanı ayə, nə a nə?

4) Yar, məskənin astanam, *dərdimi?!
Kamil bağban gülü bağdan dərdimi?
A bimürvət, dərdin mənim dərdimi
Artırıb, yetirib a yüzə-yüzə.*

Misallardan aydın görünür ki, aşıq həm leksik, həm morfoloji (omograflardan), həm də fonetik omonimlərdən (omograflardan) yerli-yerində gen-bol faydalanmışdır. Birinci misaldə «yaz», ikincidə «yaxşı» sözlərinin üç dəfə təkrarlanması ilə leksik omonimlər yaradır. Yaz – bahar və yazmaq mənalarında işlənir. Yaxşı - Sarı Aşığın sevgilisinin adı və bir şeyin keyfiyyətini bildiren sifət anlamındadır. Sözlər səs tərkibinə görə eynidir, lakin başqa mənə tutumlarına malikdir. Burada iki cür omonimin təzahürü nəzərə çarpır. Belə ki, üçüncü misaldə birinci-üçüncü misralardakı «yara» sözləri omografdır, yəni birinci və ikinci «yara» leksik omonim kimi götürülür. Belə ki, ilk «yara» - «sevgiliyə» deməkdir, sonrakı «yara» hərəkət anlayışı ifadə edən «yarmaq» feilinin arzu formasındadır, axırıncı «yara» isə insan bədənində olan «yara» tək başa düşülür. Başqa nümunədə işlənən «dərdimi» kəlməsi müxtəlif söz köklərinə (*dər* - farsca qapı deməkdir, dərmək, dərd) morfoloji əlamətlər artırılaraq alınmışdır, şəkildə bir-birinin eyni olsa da, mənaca başqa məfhumları bildirir. Bu, üslubiyyatda *omograf* adlanır.

Aşığın şeirlərində təsadüf edilən *fonetik omonimlər* də maraqlı doğurur. Bu cür omonimlər tələffüzə eynidir, lakin müxtəlif cür yazılır. Məsələn:

Siyah zülfün nə tökübsən *yana sən*,
Ya hürisən, ya pərisən, *ya nəsən?*
Demədim ki, eşq oduna *yanasan*,
Mən dedim ki, dur qraqda bir isin.

Misaldakı «yana sən», «ya nəsən», «yanasan» sözləri tələffüz zamanı eyni şəkildə deyilsə də, başqa cür yazılır.

Mənaca eyni, yaxud yaxın, formaca isə müxtəlif sözlərə - **sinonimlərə** ustad sənətkarın əsərlərində geniş yer verməsi təsadüfi deyil.

1)...Ortalıqda *işvə, qəmzə, naz* olar,
Zənəxdan ətirlə xal ləzzət çəkər.

2) Yazıq Ələsgərəm, *yorğun, naçağam*,
Belə işlərimdən işdən qaçağam,
Çox da qocalmışam, hələ ki, çağam,
Bir az *namus, qeyrət, ar* sinəmdə var.

3) Könül *qəmgin*, ürək *dərdli, vərəmli*,
Səni gördüm səxavətli, kərəmli.

Misallardakı «*işvə-qəmzə-naz*», «*yorğun-naçağ*», «*namus-qeyrət-ar*», «*qəmgin-dərdli-vərəmli*» və «*səxavətli-kərəmli*» sözləri sinonimlərdir.

Təzadlardan danışarkən qeyd etmişdik ki, Aşıq Ələsgər iki bir-birinə zidd ifadəni eyni fikirdə çox məhərətlə qarşılaşdırır. Bu cür ifadələr **antonim sözlər** qrupunun təşkilinə zəmin yaradır. Məsələn:

...Həsərət çəkdim, ortalığa gül əkdim,

Qara nöqtə qoydun ağ ürəyimdə.

Yaxud:

...Gecə-gündüz ahu-fəğan etməkdən

Dərdə, qəm-xanaya yol olmuşam mən.

Parçalardakı «qara-ağ» və gecə-gündüz» sözləri bir-birinin əksini təşkil etdiyi üçün antonimlərdir.

Aşıq Ələsgər poeziyasında işlənən bədii təsvir və ifadə vasitələrini qısaca şərh etməklə gördük ki, ustad sənətkarların zəngin-rəngin yaradıcılığı, xüsusilə dil, üslub, sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımından geniş tədqiqata möhtacdır. Aşığın poetikasındakı «dərslər» və «tərzlər»dən bəhs açan Osman Sarıvəlli də dahi sənətkarların yubleyi münasibəti ilə yazdığı «Aşığın poetikası» adlı elmi məqaləsində yazır: «Onun dili səlis, obrazlı və emosionaldır. Aşıq «qəlbim incədir» - deyir, «toxunma sınar» deməyir, «ayna daşa dayanmaz» - deyir, «yaralarım ağırdır» - deməyir, «vursan yaram üstə maşa dayanmaz» - deyir. Onun şeirləri, xüsusilə qoşmaları içərisində soyuq mühakimə ilə deyilmiş bir bəndə belə təsadüf edə bilməzsiz... Nadir istedadla, incə zövqə malik Ələsgər öz sənətini tərəqqi və inkişaf etdirmək üçün ciddi zəhmət çəkdiyinə, səy göstərdiyinə görə Azərbaycan şeirinin dilinə sahib və hakim olmuşdur» (5).

Şifahi xalq ədəbiyyatına həmişə hörmət və qayğı ilə yanaşan Səməd Vurğun vaxtilə Ələsgər istedadından iftixarla danışmış, irsinin araşdırılmasının zəruri, vacib olduğunu qeyd etmişdir. Şair oxucularla görüşlərinin birində xitabət kürsüsündən özüməxsus təvazökarlıqla demişdi ki, «Kaş Ələsgər istedadının onca faizi məndə olaydı, mən özümü elimin, günümün ən xoşbəxt sənətkarı sayardım...»

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2004, 400 səh.
2. Aşıq Ələsgər – 190: Bibliografiya. Tərtib edənlər: S.Əsədova, G.Misirova; ixt. red. və burax. məsul K.Tahirov; red. M.Vəliyeva; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası.- Bakı, 2011.- 149 s.
3. Həkimov M. Klassik aşıq poeziyasında bədii təsvir və ifadə vasitələri. - APİ-nin Elmi əsərləri, XI seriya, 1970, sayı 3.
4. Təhmasib M.H. «Gözəllik nəğməkarı», «Azərbaycan» jurnalı, 1971. sayı 10.\
5. Sarıvəlli O. «Aşığın poetikası», «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 20 noyabr, 1971, sayı 47.

